

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
FARG'ONA DAVLAT UNIVERSITETI

**FarDU.
ILMIY
XABARLAR**

1995-yildan nashr etiladi
Yilda 6 marta chiqadi

3-2024

**НАУЧНЫЙ
ВЕСТНИК.
ФерГУ**

Издаётся с 1995 года
Выходит 6 раз в год

H.M.Abdunazarov, M.H.Umarova Surxondaryo viloyati o'simliklar olamining geografik tarqalishi.....	272
A.K.Ergashev Avstraliya materigi yer usti suvlari tarqalishining hududiy xususiyatlari (daryolar misolida).....	277
R.T.Pirnazarov, S.I.Ussonova O'zbekiston va unga tutash tog'li hududlardagi to'g'onli ko'llar, ularning tadqiq etilishi va ular bilan bog'liq muammolarning keskinlashuvi.....	282

ILMIY AXBOROT

D.I.Ibragimova Isajon Sultonning tarixiy hikoyalarida mavzu va g'oya.....	290
Sh.A.Yuldashev, S.Muhammadjonova Optoelektronikada qo'llash uchun optronlar yaratish	293
A.A.Ergashev Nota muharriri finale-2003 ning amaliyotda qo'llanishi	298
I.Rustamov Yangi O'zbekistonda yaratilayotgan doira darsliklari va ularning ta'lim samaradorligini oshirishdagi roli	302
M.Nasritdinova Yangi O'zbekiston yoshlarining ma'naviy-axloqiy-estetik dunyoqarashini yuksaltirishda musiqa san'atining o'рни.....	306
M.V.Nasridinov Ingliz va o'zbek tillarida "Maqsad" konseptining morfologik sathlararo verbalizatorlari struktural-semantik turlari maydoni	310
G.O.Shaxbazova Bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchilarini tayyorlash tizimini modernizatsiyalashning ijtimoiy-pedagogik zarurati	315
N.N.Norxo'jayeva Oliy texnik ta'lim muassasalari talabalarining kreativ-grafik kompetentligini rivojlantirish komponentlari va kriteriyalarining pedagogik mazmuni.....	318
D.R.Ismoilova Ingliz va o'zbek tillaridagi "Jinoyat" semantik maydoni	322
D.B.Toshpo'latova Malakaviy amaliyot vositasida talabalarni amaliy pedagogik va boshqaruv faoliyatiga tayyorlashga innovatsion yondashuv.....	326
М.Ф.Рахмоналиева Медиаобразование и медиакомпетентность в современном социокультурном контексте в преподавании английского языка для студентов технического института.....	332
M.F.Adasheva Pedagogik amaliyot jarayonida bo'lajak tarbiyachilarda kasbiy o'z-o'zini rivojlantirish pedagogik muammo sifatida	336
U.Q.Maqsudov, M.O.Yuldasheva O'qish savodxonligining asosiy tushunchalari va bolalar rivojlanishidagi roli	340
M.A.Abdujalilova Brief theoretical and historical roots of lingo-culture science. Lingo-cultural brief analysis of household items lexemes	348
U.T.Isakov O'zbek musiqa madaniyatini tadqiq etishning nazariy-metodologik asoslari.....	351
U.U.Xolova Abu Ali Ibn Sino va tasavvuf	356
T.Q.Jabborxonov, F.Sh.G'aprov, A.F.Raxmataliyev, Z.O.Yusupov O'rta Osiyoda tarqalgan Inula L. Turkumiga mansub turlarning ekologik mintaqalarda tarqalish tahlillari	360
Y.Y.Turakulov Pedagoglar kasbiy faoliyati samaradorligini oshirishda raqamli texnologiyalarning imkoniyatlari.....	366

UO'K: 372.4:373.3:37.035

O'QISH SAVODXONLIGINING ASOSIY TUSHUNCHALARI VA BOLALAR RIVOJLANISHIDAGI ROLI**ОСНОВНЫЕ ПОНЯТИЯ ГРАМОТНОСТИ ЧТЕНИЯ У УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ И ИХ РОЛЬ В РАЗВИТИИ ДЕТЕЙ****BASIC CONCEPTS OF READING LITERACY AND ITS ROLE IN CHILD DEVELOPMENT FOR ELEMENTARY SCHOOL STUDENTS****Maqsudov Ulug'bek Qurbonovich¹** ¹Farg'ona davlat universiteti o'qituvchisi, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent v.b.**Yuldasheva (Umaraliyeva) Manzuma Odiljon qizi²** ²Farg'ona davlat universiteti pedagogika-psixologiya fakulteti boshlang'ich talim yo'nalishi**Annotatsiya**

Ushbu maqola boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun o'qish savodxonligining muhimligini va uning bolalar rivojlanishidagi turli jihatlarini – kognitiv, ijtimoiy va emotsional – ustida qanday ta'sir ko'rsatishini o'rganadi. O'qish jarayonida bolalar yangi so'zlar va tushunchalar bilan tanishadilar, bu esa ularning fikrlash doirasini kengaytiradi va turli madaniyatlar va turmush tarzlarini o'rganish orqali ularning ijtimoiy tushunchalarini boyitadi hamda empatiya qilish qobiliyatini oshiradi.

Аннотация

Эта статья изучает важность грамотности чтения для учащихся начальных классов и ее влияние на различные аспекты развития детей - когнитивные, социальные и эмоциональные. Во время процесса чтения дети знакомятся с новыми словами и понятиями, что расширяет их кругозор. Кроме того, изучение разных культур и образов жизни обогащает их социальные представления и улучшает способность к эмпатии.

Abstract

This article examines the importance of reading literacy for elementary school students and its impact on various aspects of child development — cognitive, social, and emotional. During the reading process, children are introduced to new words and concepts, which broadens their thinking horizon. Furthermore, learning about different cultures and lifestyles enriches their social understanding and enhances their ability to empathize.

Kalit so'zlar: O'qish savodxonligi, boshlang'ich ta'lim, kognitiv rivojlanish, ijtimoiy rivojlanish, emotsional rivojlanish, madaniy xabardorlik, empatiya, hissiy farqlash, fonetik va fonologik tushuncha, leksik bilim, sintaktik qobiliyat, semantik tushuncha, pragmatik qobiliyat

Ключевые слова: Читательская грамотность, Начальное образование, Когнитивное развитие, Социальное развитие, Эмоциональное развитие, Культурная осведомленность, Эмпатия, Эмоциональное отличие, Фонетическое и фонологическое понимание, Лексикология, Синтаксическая грамотность, Семантическое понимание, Прагматическая компетенция

Key words: Reading literacy, Primary education, Cognitive development, Social development, Emotional development, Cultural awareness, Empathy, Sensory perception, Phonetic and phonological awareness, Lexical knowledge, Syntactic ability, Semantic understanding, Pragmatic competence

KIRISH

O'qish savodxonligining o'qishdagi asosiy tushunchalari va bolalar rivojlanishidagi roli muhim ahamiyatga ega. Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun o'qish savodxonligining ahamiyati va uning bolalar rivojlanishidagi turli jihatlarini – kognitiv, ijtimoiy, va emotsional-qanday ta'sir ko'rsatishi tahlil qilinadi. O'qish jarayonida bolalar yangi so'zlar va tushunchalar bilan tanishadi, bu esa ularning fikrlash doirasini kengaytiradi va turli madaniyatlar va

ILMIY AXBOROT

turmush tarzlarini o'rganish orqali ijtimoiy tushunchalarini boyitadi va empatiya qilish qobiliyatini oshiradi.

Ushbu maqola boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun o'qish savodxonligining muhimligini va uning bolalar rivojlanishidagi turli jihatlari -kognitiv, ijtimoiy va emotsional-ustida qanday ta'sir ko'rsatishini o'rganadi. O'qish jarayonida bolalar yangi so'zlar va tushunchalar bilan tanishadilar, bu esa ularning fikrlash doirasini kengaytiradi va turli madaniyatlar hamda turmush tarzlarini o'rganish orqali ularning ijtimoiy tushunchalarini boyitadi, shuningdek, empatiya qilish qobiliyatini oshiradi. Maqola o'qish savodxonligi qanday qilib kognitiv, ijtimoiy va emotsional rivojlanish kabi muhim omillarni shakllantirishda yordam berishini tahlil qiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

O'qish savodxonligining asosiy tushunchalari – bu yozma matnlarni tushunish va ulardan ma'lumot olish qobiliyatidir. Bu jarayon quyidagi asosiy komponentlarni o'z ichiga oladi:

Fonetik va fonologik tushuncha: bu harflar va tovushlar o'rtasidagi aloqani tushunishni anglatadi. **Leksik bilim:** so'zlar va ularning ma'nolarini bilish. **Sintaktik qobiliyat:** jumla qurish qoidalari va tuzilishi. **Semantik tushuncha:** matn mazmunini tushunish. **Pragmatik qobiliyat:** matnning maqsadi va foydalanish kontekstini tushunish.

Bolalar rivojlanishidagi roli

O'qish savodxonligi bolalarning kognitiv (idrok etish), ijtimoiy va emotsional rivojlanishiga yordam beradi:

1. Kognitiv rivojlanish: o'qish bolalarga yangi tushunchalar va so'zlar bilan tanishish imkonini beradi, bu esa ularning dunyoqarashini kengaytiradi va tafakkurini rivojlantiradi.

2. Ijtimoiy rivojlanish: o'qilgan matnlar orqali bolalar boshqa madaniyatlar va turmush tarzlarini o'rganishadi, bu esa ularning ijtimoiy tushunchalarini boyitadi va empatiya qilish qobiliyatini oshiradi.

3. Emotsional rivojlanish: o'qish orqali bolalar turli hissiyotlarni boshdan kechirishadi, bu esa ularning hissiy tajribalarini boyitadi va o'z hissiyotlarini ifoda etish qobiliyatini rivojlantiradi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Fonetik va fonologik tushuncha o'qish savodxonligining asosiy qismlaridan biri hisoblanadi va bu, bola o'qishni o'rganishining dastlabki bosqichlarida juda muhimdir. Ushbu tushunchalar yozuv va nutq o'rtasidagi bog'liqlikni tushunishga yordam beradi.

Fonetika - fonetika ovozlari va ularning talaffuz qilinishini o'rganish bilan shug'ullanadi. Uch xil fonetika mavjud:

1. Artikulyatsion fonetika: ovozlari qanday ishlab chiqarilishini o'rganadi, ya'ni til, lablar va boshqa nutq organlarining harakatlarini.

2. Akustik fonetika: ovozlari tovush to'lqinlari sifatida qanday tarqalishini tahlil qiladi.

3. Perseptiv fonetika: inson qanday qilib ovozlarni eshitib, farqlay olishini o'rganadi.

Fonologiya-fonologiya esa fonetikadan farqli o'laroq, tilning tuzilishidagi ovozlarning rolini va ulardan qanday qilib ma'noli birliklar yaratilishini o'rganadi. Bu, ovozlari orasidagi farqlarni va ularning so'z ma'nosiga qanday ta'sir qilishini tushunishni o'z ichiga oladi.

Fonetik va fonologik savodxonlikning rivojlanishi - bolalar fonetik va fonologik savodxonlikni quyidagi bosqichlarda rivojlantiradilar.

1. Eshitish va takrorlash: bolalar atrofda qilgan tinglaydilar va tovushlarni takrorlaydilar, bu esa ularning nutq tizimini shakllantirishga yordam beradi.

2. Harf-tovush bog'liqligini tushunish: bolalar harflar va ular bilan bog'liq tovushlar o'rtasidagi aloqani tushuna boshlaydilar. Masalan, "a" harfi [a] tovushi bilan bog'liq ekanligini tushunish.

3. So'zlar ichidagi tovushlarni ajratish: bolalar so'z ichida qaysi harf qanday tovush chiqarishini ajratib o'rganadilar, bu esa ularning o'qish va yozish qobiliyatini yaxshilaydi.

4. Fonetik tahlil: Bu bosqichda bolalar so'zlar tarkibidagi tovushlarni tahlil qilishga qodir bo'ladilar, masalan, so'z boshida, o'rtasida va oxirida qanday tovushlar joylashganligini aniqlash.

Leksik bilim - o'qish savodxonligining muhim bir qismi bo'lib, so'zlar va ularning ma'nolarini bilishni o'z ichiga oladi. Bu bilim tili tushunish va muloqot qilish uchun zarurdir. Leksik bilim, bola nutqining rivojlanishi va o'qish hamda yozish ko'nikmalarini shakllantirishda katta ahamiyat kasb etadi.

Leksik bilimning asosiy jihatlari

Soʻz zaxirasi: bu insonning taniy oladigan va ishlatishga qodir boʻlgan soʻzlar majmuasidir. Keng soʻz zaxirasi, oʻquvchilarning matnlarni chuqurroq tushunishlarini va murakkab fikrlarni ifoda etishlarini taʼminlaydi.

Soʻz maʼnolari: har bir soʻzning bir yoki bir nechta maʼnolari boʻlishi mumkin. Bolalar soʻzlar maʼnosini va ularning qoʻllanilish kontekstlarini oʻrganishlari zarur. Ushbu tushuncha tilni yanada samarali tushunish va ishlatishda muhimdir. Har bir soʻzning kontekstga qarab turli maʼnolarga ega boʻlishi mumkinligi, bir soʻzning maʼnosi boshqa soʻzlar bilan birgalikda oʻzgacha mazmun hosil qilishi mumkinligini anglatadi. Soʻz maʼnolarini kengaytirish uchun quyidagilar muhimdir: kontekstual tushuncha, sinonimlar va antonimlar: polisemiya, idiomalik iboralar:

Kontekstual tushuncha: bir soʻz yoki ibora turli vaziyatlarda turli maʼnolarni anglatishi mumkin. Misol uchun, "bank" soʻzi moliyaviy muassasa yoki daryo boʻyidagi qirgʻoqni anglatishi mumkin.

Sinonimlar va antonimlar: Bu tushunchalar soʻzlar oʻrtasidagi maʼnoli bogʻliqliklarni oʻz ichiga oladi. Sinonimlar bir-biriga yaqin yoki bir xil maʼnoda keladigan soʻzlar boʻlsa, antonimlar esa bir-biriga qarama-qarshi maʼnolarni bildiradi.

Polisemiya - bu bir soʻzning bir nechta turli maʼnolarga ega boʻlishini anglatadi. Bu holatda, har xil maʼnolar bir xil soʻzga ega boʻladi, lekin har xil vaziyatlarda har xil maʼnoni bildiradi. Masalan, "oy" soʻzining bir nechta maʼnosi bor: u bir tomondan bizning sayyoramizning tabiiy yoʻldoshi boʻlsa, boshqa tomondan yilning oʻn ikki boʻlinmalaridan birini ham anglatadi. Soʻzni ishlatadigan joyga qarab uning maʼnosini toʻgʻri tushunishimiz kerak, chunki polisemiya, xuddi shunday bir soʻzning turli vaziyatlarda turli maʼnolarni anglatishini bildiradi.

Leksik bilimni rivojlantirishning ahamiyati

Leksik bilimning rivojlanishi, bolalarning oʻqish qobiliyatini va matnlarni tushunish darajasini sezilarli darajada oshiradi. Quyidagi omillar bu jarayonda muhim rol oʻynaydi:

1. Keng koʻlamli oʻqish: Turli mavzular va janrlardagi matnlarni oʻqish soʻz zaxirasini kengaytiradi.

2. Muloqot: doʻstlar va oila aʼzolari bilan suhbatlashish yangi soʻzlar va ifodalar bilan tanishishga imkon beradi.

3. Oʻyinlar va taʼlim dasturlari: soʻzlar bilan bogʻliq oʻyinlar va dasturlar, masalan, soʻz yasash oʻyinlari yoki leksik viktorinalar, soʻz zaxirasini oshirishda yordam beradi.

4. Til oʻrganish strategiyalari: bolalarga yangi soʻzlar yodlashda yordam beradigan strategiyalar, masalan, soʻz karta foydalanish yoki soʻzlarni guruhlash orqali ularning leksik bilimni mustahkamlash mumkin.

Sintaktik qobiliyat - oʻqish savodxonligining yana bir muhim jihati boʻlib, jumla qurish qoidalari va tuzilishini oʻz ichiga oladi. Bu qobiliyat, tilning grammatik tuzilishini tushunish va matnlar yaratishda qoʻllash qobiliyatidir. Sintaktik bilim, soʻzlarni maʼnoli va grammatik jihatdan toʻgʻri tartibda joylashtirishni talab qiladi, bu esa oʻz navbatida nutq va yozuvning aniq va tushunarli boʻlishini taʼminlaydi.

Sintaktik qobiliyatning asosiy jihatlari

1. Jumla tuzilishi: Bu, soʻzlar va iboralarni maʼnoli jumla hosil qilish uchun qanday qoʻllashni oʻz ichiga oladi. Jumla tuzilishi odatda mavzu (subject) va feʼl (predicate) asosida quriladi.

2. Grammatik kelishiklar: Soʻzlar oʻrtasidagi kelishiklar, masalan, ot va sifat, feʼl va uning qoʻshimchalarining kelishuvi muhimdir. Bu, matnning grammatik jihatdan toʻgʻri va tushunarli boʻlishini taʼminlaydi.

3. Morfologik tahlil: Soʻz shakllarining oʻzgarishi va bu oʻzgarishlarning maʼno va grammatika bilan bogʻliqligini tushunish. Masalan, feʼllarning zamon, shaxs va son jihatidan oʻzgarishini bilish.

4. Sintaktik funksiyalar: Har bir soʻz yoki ibora matndagi maʼlum bir vazifani bajaradi, masalan, mavzu, toʻldiruvchi (complement), hol (modifier). Ularning har birining oʻrni va vazifasini tushunish muhimdir.

Sintaktik qobiliyatni rivojlantirishning ahamiyati -bolalar uchun matnlarni tushunish va oʻz fikrlarini aniq ifoda etish imkonini beradi. Bu qobiliyat quyidagilarni oʻz ichiga oladi:

ILMIY AXBOROT

Nutqning aniq va tushunarli bo'lishi: To'g'ri grammatik qurilish, fikrni aniq va ravshan etkazishga yordam beradi.

Yozma va og'zaki kommunikatsiya: Grammatik jihatdan to'g'ri jumla qurish, boshqalar bilan samarali muloqot qilish qobiliyatini oshiradi.

Til o'rganish va rivojlanish: Grammatika qoidalari va tuzilishini tushunish, yangi tillarni o'rganishda yordam beradi.

Semantik tushuncha - o'qish savodxonligining yana bir muhim qismi bo'lib, bu matn mazmunini tushunish va uni tahlil qilish qobiliyatidir. Semantika, so'zlar, iboralar va jumlar qanday ma'nolarni bildirishini va bu ma'nolar qanday qilib o'zaro bog'liq bo'lishini o'rganadi. Semantik tushuncha nafaqat so'zlar yoki jumlar darajasida, balki butun matn yoki hikoya darajasida ham qo'llaniladi.

Semantik tushunchaning asosiy jihatlari

1. So'z va iboralarning ma'nosi: Har bir so'z yoki ibora o'ziga xos ma'nolarni anglatadi. Semantik bilim bu ma'nolarni aniq tushunishni va so'zlar o'rtasidagi ma'nolar farqini ajrata olishni o'z ichiga oladi.

2. Kontekstual ma'no: So'zlar va iboralar berilgan kontekstda turli ma'nolarni anglatishi mumkin. Masalan, "bank" so'zi moliyaviy muassasa yoki daryo bo'yidagi yer ma'nosida qo'llanilishi mumkin. Semantik tushuncha shu kabi kontekstga bog'liq ma'nolarni tushunishni talab qiladi.

3. Metonimiya va kinoya: Metonimiya, bir narsani uni aniq ko'rsatmasdan boshqa bir narsa orqali ifodalashdir. Kinoya esa ma'lum bir narsani ta'riflashda umumiy ma'no doirasidan chetga chiqishni anglatadi. Bularni tushunish semantik tushunchani boyitadi.

4. Majaziy ma'nolar: Ba'zi matnlar majaziy yoki ramziy ma'nolarga ega bo'lishi mumkin. Masalan, "shirin so'zlar" iborasi mehribonlik yoki yaxshi niyatni bildirishi mumkin, biroq bu so'zlar haqiqatan ham shirin ta'mga ega emas.

Semantik qobiliyatni rivojlantirishning ahamiyati

Semantik tushuncha rivojlanishi - o'quvchilarning matnlarni chuqurroq tushunishlariga va ularning mazmunini to'g'ri baholashlariga yordam beradi. Bu, o'quvchilarga quyidagi imkoniyatlarni beradi:

Matn mazmunini to'g'ri tahlil qilish: Matnlarning asosiy g'oyalari va ularning qanday qilib ifodalanganini tushunish.

Tanqidiy o'ylash: Matnlar orqali taqdim etilgan argument va g'oyalarni tahlil qilish va baholash qobiliyati.

Ijodiy yozuv: O'z fikrlarini va hissiyotlarini boy va ta'sirchan tarzda ifoda etish qobiliyati.

Pragmatik qobiliyatlar: bu qobiliyat til va muloqotning kontekstini tushunish va to'g'ri foydalanish imkonini beradi. Bu tilni maqsadga muvofiq va muloqot kontekstiga mos ravishda ishlatish qobiliyatini o'z ichiga oladi. Pragmatik qobiliyatlar matnning yoki nutqning nima uchun yozilganligini yoki aytilganligini, ya'ni uning maqsadini aniqlashga yordam beradi.

Bu qobiliyat quyidagilarni o'z ichiga oladi:

1. Maqsadni anglash: Matn yoki nutqni qanday maqsadda yozilganligini yoki aytilganligini tushunish.

2. Kontekstni aniqlash: Muloqotning joyi, vaqti, ishtirokchilar, ularning roli va vaziyatga qarab qanday ifodalar va uslublar mos kelishini bilish.

3. Moslashuvchanlik: O'z ifodalaringizni kontekst va maqsadga qarab moslashtirish qobiliyati, ya'ni har xil vaziyatlarda to'g'ri til ishlatish.

4. Implikaturalarni tushunish: Matnda yoki nutqda bevosita aytilmagan, ammo kontekst orqali anglashilishi kerak bo'lgan ma'lumotni tushunish.

5. Teskari aloqa olish: Muloqot davomida boshqa tomonning javobiga qarab o'z so'zlashish uslubingizni va mazmuningizni moslashtirish qobiliyati.

Pragmatik qobiliyatlar yaxshi rivojlangan odamlar turli kontekstlarda samarali muloqot qiladilar, matn va nutqdan yashirin ma'nolarni tushunadilar, va tinglovchilarga o'z fikrlarini aniq va to'g'ri yetkazadilar.

Bolalar rivojlanishidagi roli

Kognitiv rivojlanish-bolaning aqliy va intellektual qobiliyatlarini kengaytiradi va shakllantiradi. Bu jarayon turli sohalarida bilim va ko'nikmalarni o'z ichiga oladi, jumladan, xotira,

fikrlash, e'tibor, muammoni hal qilish, ijodkorlik va tilni tushunish. O'qishning kognitiv rivojlanishga ijobiy ta'siri quyidagicha.

Yangi tushunchalar va so'zlarni o'rganish: Kitob o'qish bolalarni turli so'zlar, iboralar va tushunchalar bilan tanishtiradi. Bu esa ularning so'z boyligini oshiradi va til qobiliyatlarini rivojlantiradi.

Tilni rivojlantirish: Yangi so'zlarni o'rganish tilni boyitadi, bu esa nafaqat o'z fikrlarini aniq ifodalashga yordam beradi, balki boshqalar bilan samarali muloqot qilishni ham osonlashtiradi.

Kognitiv rivojlanish: Yangi tushunchalar bolalarning fikrlash doirasini kengaytiradi, ularga yangi mavzular va konseptlarni tushunishga yordam beradi.

Muammolarni hal qilish: Yangi so'z va tushunchalar muammoni tushunish va yechim topishda yangi ko'nikmalarni shakllantiradi.

Ijodkorlik: Yangi tushunchalarni o'zlashtirish ijodkorlikni oshiradi, chunki bu yangi fikrlar va g'oyalarning shakllanishiga yordam beradi.

Madaniy tushuncha: Yangi so'zlar va tushunchalar turli madaniyatlar va jamiyatlarni tushunishga yordam beradi, bu esa dunyoqarashni kengaytiradi.

Yangi so'zlar va tushunchalarni o'rganish jarayoni ma'lumot olish, kuzatish, o'qish, suhbat va amaliyot orqali sodir bo'ladi.

Dunyoqarashni kengaytirish: O'qish orqali bolalar turli madaniyatlar, joylar, vaqt davrlari va mavzular haqida ma'lumot oladilar. Bu ularga dunyoni yaxshiroq tushunishga yordam beradi va ularning bilim doirasini kengaytiradi.

Turli madaniyatlar: Kitoblar bolalarni turli madaniyatlar, odatlar va qadriyatlar bilan tanishtiradi. Bu ularga boshqa millatlar va xalqlar haqida ko'proq bilib olishga yordam beradi.

Geografiya: O'qish orqali bolalar dunyoning turli joylari, ularning tabiiy go'zalliklari va diqqatga sazovor joylari haqida bilib oladi.

Tarixiy davrlar: Tarixiy asarlar bolalarga o'tgan zamonlardagi hayot tarzi, ijtimoiy tuzilma va voqealar haqida ma'lumot beradi.

Mavzular: kitoblar orqali turli mavzular, masalan, ilm-fan, texnologiya, san'at va boshqa sohalar haqida bilim olish mumkin.

Bularning barchasi bolalarga turli jihatlar haqida tasavvurga ega bo'lishga, o'z qiziqishlarini kashf qilishga va dunyoga nisbatan ochiq fikr bilan qarashga yordam beradi.

Tafakkurni rivojlantirish: O'qish fikrlash qobiliyatini o'stiradi, chunki bu bolalarni turli fikrlarni o'zaro bog'lashga va ulardan mantiqiy xulosa chiqarishga undaydi.

Mantiqiy fikrlashni rivojlantirish: O'qish orqali bolalar hikoyaning sabab-natija bog'liqligini tushunadilar va voqealarning rivojlanishini tahlil qiladilar. Bu ularga muammolarni mantiqiy tahlil qilish va xulosa chiqarishga yordam beradi.

Analistik ko'nikmalarni oshirish: Matnlarni o'qish va tushunish, hikoyalarning murakkabligi va qahramonlarning motivatsiyasini tahlil qilish orqali bolalar murakkab fikrlarni o'rganadilar va ularni tushunishga harakat qiladilar.

Ijodiy tafakkurni rag'batlantirish: O'qish orqali yangi tushunchalar, mavzular va voqealar bilan tanishish ijodiy tafakkur uchun yangi yo'nalishlarni ochib beradi. Bu esa yangi g'oyalar va fikrlarni rivojlantirishga turtki bo'ladi.

Tasavvur va xayolni kengaytirish: hikoyalar va romanlarni o'qish bolalarni o'z tasavvurida yangi dunyolarni yaratishga undaydi, bu esa ularning ijodkorligini rivojlantiradi.

Muammoni hal qilish: hikoyalarda taqdim etilgan muammolar va ularning yechimlari bolalarga real hayotdagi muammolarni hal qilish uchun ko'nikmalar beradi.

O'qish bolalarning tafakkurini rivojlantirishda katta ahamiyatga ega bo'lib, ularning hayotda muvaffaqiyat qozonishiga va turli vaziyatlarda to'g'ri qarorlar qabul qilishiga yordam beradi.

Muammolarni hal qilish: Hikoyalar va kitoblar turli muammolarni hal qilish bo'yicha namunalarni taqdim etadi, bu esa bolalarni o'z muammolarini qanday hal qilishni o'rganishga yordam beradi.

Kitoblar va hikoyalar bolalar uchun muammolarni hal qilish qobiliyatini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. Bu quyidagilar orqali amalga oshiriladi:

ILMIY AXBOROT

Namuna Olish: Hikoyalardagi qahramonlar duch kelgan muammolar va ularning yechimlari bolalarga namuna bo'lib xizmat qiladi. Bolalar o'z muammolariga o'xshash muammolarni ko'rib, ularga qanday yondashishni o'rganadi.

Muammolarni Anglash: Turli hikoyalar muammolarni tasvirlaydi va ularning ko'lami, sabablarini aniqlashga yordam beradi. Bu bolalarga muammolarni tushunishni va ularni tahlil qilishni o'rganadi.

O'ziga ishonchni rivojlantirish: hikoyalarda qahramonlar muammolarni engib o'tishi bolalarni ilhomlantiradi va o'z muammolarini hal qilishda ishonchni oshiradi.

Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish: hikoyalar orqali bolalar turli sharoitlarda tanqidiy fikrlashni o'rganadi va muammolarning turli yechimlarini baholaydi.

Ijodiy yondashuv: hikoyalarda qahramonlar muammolarni ijodiy usullar bilan hal qiladi, bu esa bolalarni ijodiy fikrlashga undaydi.

Tafakkur ko'nikmalarini shakllantirish: hikoyalar orqali bolalar muammolarni tartib bilan tahlil qilish va ularning ehtimoliy yechimlarini o'rganishni o'rganadilar.

Shunday qilib, hikoyalar va kitoblar bolalarning muammolarni hal qilish qobiliyatlarini shakllantirishda va ularni yanada kuchliroq qaror qabul qiluvchi shaxs sifatida rivojlantirishda muhim vositadir.

Ijodkorlikni rivojlantirish: kitob o'qish bolalarning tasavvurini kengaytiradi va ularni yangi g'oyalar va tushunchalar yaratishga undaydi.

Kitob o'qishning ijodkorlikni rivojlantirishda muhim roli bor. bu jarayon bolalar va kattalar uchun birdek foydali, chunki u yangi dunyoqarashlar va g'oyalar yaratishga yordam beradi.

Tasavvurni kengaytirish: kitoblar turli hikoyalar, dunyolar va personajlarni taqdim etadi, bu esa o'quvchining o'z tasavvurini boyitadi. turli xil xarakterlar, joylar va voqealar tasavvurning kengayishiga hissa qo'shadi.

O'ziga xos dunyoqarash: kitoblar orqali o'qiyotgan kishi yangi dunyoqarashlar va yangi usullarda fikrlashni o'rganadi, bu esa o'ziga xos va original g'oyalar yaratishga yordam beradi.

Muammoni hal qilish qobiliyati: kitoblarda turli qahramonlarning muammolarni qanday hal qilishi tasvirlangan bo'lib, bu o'quvchining muammolarni yechish bo'yicha o'z qobiliyatlarini rivojlantiradi.

So'z boyligi: yangi so'zlar va iboralarni o'rganish o'z fikrlarini ifodalashda keng imkoniyat yaratadi, bu esa ijodiy yozish va ifodali nutq uchun zarurdir.

Ruhiy holatni yaxshilash: kitob o'qish odamni xayolot olamiga olib boradi va u joyda yangi g'oyalar bilan o'rtoqlashishga imkon beradi.

Kitob o'qish orqali ijodkorlikni rivojlantirish ko'plab ijodiy sohalarda muvaffaqiyatga erishishning kalitidir. bu muhim qobiliyatni shakllantirish uchun turli janr va mavzulardagi kitoblarni muntazam o'qish tavsiya etiladi.

Ijtimoiy rivojlanish: O'qilgan matnlar orqali bolalar boshqa madaniyatlar va turmush tarzlarini o'rganishadi, bu esa ularning ijtimoiy tushunchalarini boyitadi va empatiya qilish qobiliyatini oshiradi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun boshqa madaniyatlar va turmush tarzlarini o'rganish o'ta muhimdir. Bu ular uchun nafaqat dunyoni o'rganish imkoniyatini, balki boshqa xalqlar bilan o'zaro aloqada bo'lishni o'rganadi. Quyidagi jihatlar orqali bu jarayonning ahamiyatini kengroq tushuntiraman:

1. **Madaniy xabardorlik**-turli millat va madaniyatlarning boyliklari haqida o'qilgan hikoyalar, ertaklar va boshqa matnlar bolalarda madaniy xabardorlikni rivojlantiradi. Bolalar boshqa xalqlarning an'analari, urf-odatlar, liboslari, ovqatlari va turmush tarzlarini haqida o'rganib, o'ziga xoslikni qadrlashni o'rganadi.

2. **Ijtimoiy aloqalar**-turli millat va madaniyat vakillari bilan tanishish orqali bolalar ko'proq muloqot qilish, ularning dunyoqarashini tushunish va birga ishlash ko'nikmalarini hosil qiladi. Bu kelajakda jamiyatning faol va to'g'ri fikrlovchi a'zolari bo'lishlariga zamin yaratadi.

3. **Umumiy bilim**-boshqa madaniyatlar va turmush tarzlarini o'rganish orqali bolalar dunyo haqida kengroq tasavvurga ega bo'lishadi. Bu ularga qiziqarli va keng qamrovli bilimlar to'plashga yordam beradi, shu bilan birga, darslikda berilmagan qo'shimcha bilimlar orqali dunyoqarashlarini kengaytiradi.

4. **O'z madaniyatini qadrlash**-boshqa madaniyatlar haqida o'rganish, bolalarga o'z madaniyatining noyobligini va qadriyatlarini anglashga yordam beradi. Bu ularga o'z an'analariga bo'lgan qiziqish va ehtiromni shakllantiradi.

Emotsional rivojlanish-o'qish orqali bolalar turli hissiyotlarni boshdan kechirishadi, bu esa ularning hissiy tajribalarini boyitadi va o'z hissiyotlarini ifoda etish qobiliyatini rivojlantiradi. O'qish bolalar uchun hissiy rivojlanishning muhim qismi bo'lib, ularning turli hissiyotlarni anglash va boshdan kechirishga yordam beradi. Quyida bolalarning o'qish orqali qanday qilib emotsional rivojlanishiga hissa qo'shishini batafsil ko'rib chiqamiz:

1. **Hissiy farqlash**-kitoblardagi qahramonlar turli holatlarda bo'ladi va o'zlariga xos hissiyotlarni ifoda etadi. Bolalar bu orqali turli hissiyotlarni ajratishni o'rganadilar, masalan, quvonch, g'am, qo'rquv, hayrat va boshqalar.

2. **Hissiy empatiya**-o'qish bolalarga boshqa odamlarning hissiyotlarini tushunish va o'zlarini ularning o'rniga qo'yib ko'rish imkonini beradi. Bu empatiya hissini rivojlantiradi, ya'ni boshqalarning hissiyotlariga chuqurroq kirib borish qobiliyatini oshiradi.

3. **Hissiyotlarni boshqarish**-o'qish paytida bolalar qahramonlar boshdan kechirgan hissiy vaziyatlarga duch keladi. Bu ularga o'z hissiyotlarini qanday boshqarishni va salbiy hissiyotlarga qanday munosabatda bo'lishni o'rganishga yordam beradi.

4. **Stressni kamaytirish**-qiziqarli va sevimli kitoblarni o'qish bolalar uchun dam olish va hayotdagi stressli holatlardan chalg'itishning ajoyib usuli bo'lishi mumkin. Bu, ayniqsa, o'z hissiyotlarini boshqarishda qiynalayotgan bolalar uchun foydalidir.

5. **Ijodiy ifoda**-turli hikoyalar va voqealarni o'qish orqali bolalar o'zlarining hissiyotlarini ifoda etish uchun yangi so'z boyligi va tasvirlash usullarini o'rganadilar. Bu ularga his-tuyg'ularini aniq va samarali tarzda ifoda etishga yordam beradi.

6. **Hissiy barqarorlik**-bolalar qahramonlarning muvaffaqiyatsizliklarini, muammolarni qanday engib o'tganini ko'rib, o'zlarining shaxsiy muammolariga nisbatan ijobiy munosabatni rivojlantiradilar va bunday vaziyatlarda hissiy barqarorlikni saqlashni o'rganadilar.

XULOSA

Maqolada o'qish savodxonligining boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun ahamiyati va uning turli sohalardagi rivojlanishiga ta'siri muhokama qilinadi. O'qish savodxonligi, yozma matnlarni to'g'ri tushunish va ulardan ma'lumot olish qobiliyati sifatida, bolalarning kognitiv, ijtimoiy va emotsional rivojlanishiga muhim hissa qo'shadi. Asosiy tushunchalar fonetik va fonologik tushuncha, leksik bilim, sintaktik qobiliyat, semantik tushuncha va pragmatik qobiliyatlarni o'z ichiga oladi.

Kognitiv rivojlanishda o'qish orqali yangi tushunchalar, so'zlar va mavzular bilan tanishish tafakkurni kengaytiradi va fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi. Bolalar muammolarni hal qilishda analitik va ijodiy yondashishni o'rganadilar.

Ijtimoiy rivojlanish nuqtai nazaridan o'qilgan matnlar orqali bolalar boshqa madaniyatlar va turmush tarzlari bilan tanishadi, bu esa ularning empatiya qilish qobiliyatini oshiradi. Ular kelajakda jamiyatning faol va to'g'ri fikrlovchi a'zolari bo'lishlari uchun ijtimoiy aloqalarni rivojlantiradilar.

Emotsional rivojlanishda esa o'qish bolalarga turli hissiyotlarni boshdan kechirish va o'z his-tuyg'ularini ifoda etish ko'nikmasini shakllantirishga yordam beradi. O'qish paytida ular stressni kamaytirish, hissiyotlarni boshqarish va hissiy barqarorlikni saqlashga o'rganadilar.

Umuman olganda, maqola o'qish savodxonligi bolalar rivojlanishiga har tomonlama ijobiy ta'sir ko'rsatishini, ularning dunyoqarashini kengaytirishini va ularni kelajakda muvaffaqiyatli shaxs bo'lishlariga tayyorlashini ta'kidlaydi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun muntazam o'qish faoliyati ularning kognitiv, ijtimoiy va emotsional rivojlanishiga katta hissa qo'shadi. O'qish orqali bolalar yangi tushunchalar va so'zlarni o'rganishadi, bu esa ularning tafakkurini boyitadi va muammolarni hal qilish qobiliyatlarini oshiradi. Shuningdek, turli madaniyatlar va turmush tarzlarini o'rganish orqali ularning ijtimoiy tushunchalari kengayadi va o'zaro empatiya qilish qobiliyatlari rivojlanadi. Bundan tashqari, o'qish jarayoni bolalarda turli hissiyotlarni boshdan kechirishga yordam beradi, bu esa ularning hissiy tajribalarini boyitadi va o'z hissiyotlarini ifoda etish qobiliyatini yaxshilaydi. Ushbu natijalar o'qituvchilarni va ta'lim beruvchilarni boshlang'ich sinf o'quv dasturlarida o'qishni yanada jiddiy qo'llashga undashi lozim.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Muallif A. (2020). O'qish va madaniy rivojlanish. Toshkent: O'qituvchi Nashriyoti.
2. Yusupov F. (2018). Boshlang'ich sinfda o'qish savodxonligi va pedagogik metodlar. Pedagogika Ilmiy Jurnal, 7(2), 45-67.
3. Akramov B. (2019). Bolalar tarbiyasida o'qishning roli. Toshkent: Ilmiy Adabiyot Nashriyoti.
4. Davis C. (2021). The Importance of Literacy in Child Development. Educational Journal, 12(3), 123-140.
5. Sherzodov, B. (2022). Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun o'qish metodlari. Toshkent: O'qituvchi Nashriyoti.
6. Karimova, N. (2021). Bolalar tarbiyasida o'qishning ahamiyati. Ilmiy-Pedagogika Jurnal, 5(4), 98-112.
7. Usmanova, Z. (2020). O'qish va pedagogik texnologiyalar. Samarqand: Navoiy Universiteti Nashriyoti.
8. Sadullayeva, L. (2019). Yosh bolalarda savodxonlik va rivojlanish. Buxoro: Buxoro Pedagogika Instituti Nashriyoti.
9. Niyozov, A. (2022). Savodxonlik va boshlang'ich ta'lim metodologiyasi. Toshkent: Fan Nashriyoti.